

L'ECLECTICA

PREMI ALFONS EL MAGNÀNIM

Havanera

FRANCESC BODÍ

PRIMERA PART
EL TEMPS DE L'AMBICIÓ

Josep Martí i Albiol va arribar a l'Havana un matí assolellat de cel blau i mar en calma. Recolzat en una de les baranes de proava contemplar els rogles de passatgers que s'arremolinaven inquiets al voltant de les escales, hòmens i dones amb el ventre buit i la cara farcida d'arrugues que subjectaven un equipatge minvat de pertinences i reblit d'il·lusions sobre les esquenes baldades i que baixaven aquells graons balancejant-se com una filera de caragols marejats, amb els cossos flonjos per la llarga travessia, la boca oberta d'admiració i un tel de lluentor ambigua sobre els ulls esperançats. Josep es va esperar una bona estona contemplant el tràfec de persones, carros, animals i mercaderies que bullia en aquell port, va ensumar la barreja d'olors que atapeïen l'aire, va escoltar el batibull de llengües que s'encreuaven sobre el pentagrama confús dels molls i els grinyols dels vaixells que dormisquejaven sangolejats pel panteix de l'oceà, va observar la diversitat de faccions que cisellaven aquells rostres que corrien adelerats d'un lloc a un altre per les andanes i, per primera volta en la seua vida, va ser conscient de la infinitat de tonalitats que cabien entre el blanc i el negre de la pell humana. Quan el regalim de passatgers es va dissoldre per complet en l'avalot del port, Josep va manar que baixaren la seua maleta, va llogar un cotxe i va ordenar al negre que menava les regnes que el portara a un bon hotel del centre. Durant les setmanes passades a bord del vaixell havia tingut temps de conèixer gent de tota mena i somnis de tots els gustos, hòmens que anaven a fer fortuna i dones que anaven a reunir-se amb el marit que ja l'havia feta carregades amb un ramat de fills que havien oblidat la cara de son pare, famílies senceres que buscaven branques

llunyanes d'un arbre genealògic que havia aconseguit arrelar en aquella terra exòtica i nebots solitaris que buscaven els seus oncles fascinats per cartes que contaven tot de meravelles de la perla del Carib, joveçols que n'havien sentit parlar i que no havien dubtat a invertir els seus estalvis en un bitllet d'anada, i vells que volien guanyar l'última basa al destí refotut que els havia tocat de viure, gent que hi anava amb l'esperança de tornar i gent que hi anava perquè no tenia esperança. Enmig de tota aquella multitud Josep s'havia sentit una ànima solitària, entre tots els somnis que poblaven les nits a alta mar i entre totes les il·lusions que durant el dia bullien sobre la coberta Josep es notava un ser estrany. Havia deixat enrere una família afortunada i havia travessat l'oceà amb diners i joies suficients per a poder pagar un bon grapat de viatges de tornada, arribava a l'illa amb una fortuna més gran que la que havien aconseguit molts dels *indianos* que tornaven satisfets, però sobre els seus ulls no espurnejava un tel d'esperança, sinó una lluentor d'odi rescalfat. Josep havia fugit perquè volia fer amb les seues mans una fortuna que ja havien fet les mans de son pare, perquè no volia menjar com un colomí obedient d'aquelles mans generoses i autoritàries, perquè no podia suportar més la cremor de la sang que li recorria les venes.

Es va instal·lar a l'hotel, es va omplir les butxaques de monedes soltes per anar repartint propines que demostraren al personal de servei una generositat que mai no arribara a l'opulència humiliant i va encarregar que li serviren el menjar a l'habitació. Va passar uns quants dies menjant, dormint i arremullant-se llargues estones en una banyera lluenta com una patena. La dolçor fresca de les fruites desconegudes que atapeïen les safates argentades li va tonificar el ventre i li va enfortir els músculs reblanits pel vaivé de la mar, les hores de somni i descans sobre aquell llit embolcallat de mosquiteres li van eixugar el salobre de

la nostàlgia, i les llargues migdiades enfonsat en aquella banyera tan gran com el ventre d'una balena li van deixar el cos perfumat de sabó i l'esperit net de records estantissos. Quan va eixir de l'hotel, semblava un altre home; amb un cos acabat d'estrenar i un esperit nou de trinca, anava disposat a engolir-se aquell tros de món. Es va comprar un parell de vestits blancs que l'ajudaren a combatre amb elegància la xafogor tropical, uns quants barrets de tonalitats clares per defensar-se del sol i dos parells de sabates de la mateixa pell llustrosa que la corretja dels pantalons i amb dues borletes que saltironaven sobre l'empenya i que feien joc amb les cintes dels barrets.

Durant molts dies va recórrer la ciutat de cap a cap, va passejar els seus vestits polits, planxats i perfumats diàriament, per tots els jardins, va seure a llegir la premsa als cafés més prestigiosos i va fer rebotar el tac-tac incessant i parsimoniós de les seues sabates pels carrers empedrats de l'Havana Vella. Cada dia lluïa un mocador de seda nou i perfumat en la butxaca de la jaqueta i cada nit el regalava a alguna de les minyones que treballaven a l'hotel. L'elegància de les seues maneres, la cortesia de les paraules i la distinció amb la qual es llevava el barret cada volta que s'adreçava a una dama el van donar a conèixer aviat pels centres socials i culturals més reputats de la ciutat. A poc a poc va fer amistat amb gent influent, exportadors de tabac i de sucre, compradors a l'engròs de café, concessionaris de transports, propietaris d'ingenis, accionistes de companyies navilieres dels Estats Units i d'Europa, comerciants que feien arribar a l'illa les últimes tendències de la moda francesa, banquers, gerents de companyies de teatre, presidents de liceus literaris i societats culturals, comerciants de rom, de pedres precioses, d'amors refinats i d'esclaus que ja no eren esclaus perquè feia uns quants anys que l'esclavitud s'havia abolit legalment. Dels uns va anar passant als altres, perquè tots ells teixien una

teranyina gegantesca que governava l'illa en tots els sentits de la paraula. Josep Martí, per evitar coincidències funestes amb el cognom d'un conegut coronel espanyol i per preservar l'anònimat que buscava, va començar a presentar-se com el senyor Albiol, el fill gran d'un ric fabricant tèxtil alcoià que havia anat a l'illa enviat per son pare amb l'excusa d'un viatge de plaer i amb l'encàrrec amagat de temptejar la possibilitat d'obrir nous negocis ultramarins. A poc a poc, tal com ell esperava, els filets d'aquella teranyina van anar deixant-se caure pel seu costat. Els advocats li van oferir els seus serveis jurídics, els banquers li van obrir les seues portes per guardar els guanys que de ben segur aconseguiria, els concessionaris de transports li van fer ofertes substancials, els accionistes de companyies navilieres li van brindar nòlits avantatjosos, els exportadors de sucre, tabac i café li van proposar un intercanvi de mercaderies que li permetria baratar teixits alcoians per productes cubans i que el convertiria en el màxim exportador de totes les Antilles, els presidents de liceus i societats recreatives li van oferir un munt de títols honorífics a canvi de donatius simbòlics, i fins i tot els tractants d'esclaus que ja no eren esclaus van intentar proporcionar-li mà d'obra més barata i menys conflictiva que la de la península. Però Josep es va fer el desmenjat i va anar rebutjant delicadament totes aquelles ofertes, entre altres coses perquè no les considerava ofertes, a excepció d'una molt concreta. Per a qualsevol d'aquelles proposicions necessitava més diners dels que tenia, i tampoc no era cosa de demanar préstecs als bancs perquè allò hauria desencadenat una allau de paperassa i avals del tot desaconsellable, de forma que Josep es va limitar a rebutjar-les amb amable displicència argumentant en cada cas l'excusa més adient. I, mentre esperava que li arribara la proposta definitiva, es va veure empès a acceptar l'única que en principi no exigia una contrapartida gaire costosa.

Al cap de molts dies de converses i passejades, de banys massa perllongats i fruites massa sucoses, de ritmes massa agosarats i nits massa caloroses i solitàries i aromes massa penetrants, Josep va sentir aflorar el desig que durant la llarga travessia se li havia escolat pels clivells més amagats de les entranyes. La humitat, que havia començat a traspuar en algun lloc imprecís del seu cos, se li va desbocar de sobte. Una nit, mentre dormia, una onada salvatge el va sacsejar de dalt a baix i va arrossegar el seu cos xopat pels carrerons emporxats de l'Havana Vella fins a les mateixes portes de La Rumba Caliente. Quan Don Herminio el va veure entrar amb els ulls encesos, la pell xorrant de suor, la roba arrugada i un filet de saliva espessa regallant-li per la comissura dels llavis, va saber que es tractava d'una urgència. Pel que veig, vosté encara no ha arribat al tròpic, li va dir enmig d'una rialla amb el seu castellà divertit. Don Herminio era un andalús establert a l'illa des de feia més de mig segle que, a còpia d'anys i ofici, havia arribat a diferenciar la passió carib del desig europeu. La primera era una passió innocent i lluminosa, càlida i voluptuosa com la sang del tròpic, una força que es manifestava en els gestos, en les paraules, en les carícies i els balls; el segon era un neguit que esclatava en una onada cega i violenta capaç d'arrossegar qualsevol entrebanc amb una vehemència inaudita. Per això Don Herminio va agafar pel braç el jove senyor Albiol i el va menar com un borratxo entre les taules dels clients cap a una porta que hi havia a l'altra banda del local. Van entrar en un saló entapissat de catifes orientals, les parets estaven folrades de domassos rojos i daurats i el trespol revestit de setins de seda blava i solcat per borrallons de cotó esguitats amb purpurina que s'acaramullaven al voltant de randes argentades en forma d'estrelles. Sota aquell cel càlid i esponjós hi havia unes quantes poltrones de vellut verd que envoltaven una dotzena de tauletes també verdes. Tot plegat, vist des de l'entrada, feia l'efecte d'un

prat farcit de trèvols. Don Herminio va fer seure el seu convidat en un d'aquells pètals confortables i acollidors de la part davantera del jardí. Tot seguit, situat al seu darrere, va repartir les ordres oportunes. Algú li va servir un got de rom, però Josep no se'n va adonar perquè ja tenia l'esguard perdut entre les flames del seu propi desig. Ni va tastar el rom, ni va veure el cor traspasat per una fletxa que dibuixaven les cortines del fons, ni es va fixar en tots els quadres que ornaven el paisatge d'aquell prat amb nimfes i deesses lleugeres de roba que es banyaven en rius transparents i que jugaven a l'amor amb déus i sàtirs de tota mena, en totes les formes imaginables i des de totes les perspectives que possibilitava l'absència absoluta de regles. Ni tan sols es va adonar que Don Herminio acabava de seure al seu costat instants abans que el cor esblavit de l'escenari es partira per la meitat i deixara volar aquella bandada d'aus exòtiques que es van escampar pel saló empolainades amb boàs de colors i revestides de plomes vistoses i de penjolls lluents. N'hi havia de totes les edats, de tots els colors i de totes les races que Josep podia imaginar. Però, igual que li havia passat amb les ofertes de negocis, només va poder acceptar-ne una. Don Herminio va pensar que les raons per les quals havia triat la Rosita eren les mateixes de sempre: el vigor de la joventut i l'exotisme de la pell fosca. Però la veritat era més senzilla: la Rosita havia sigut la primera que havia brollat d'aquell cor obert i a Josep ja no li havien quedat ulls per a veure'n més. Segons va confessar l'endemà, després d'una nit que va deixar com a jocs d'aprenents les escenes dibuixades als quadres del saló, ni tan sols se li havia acudit la possibilitat de triar-ne més.

Don Herminio el va convidar a dinar en un restaurant d'estil francès que hi havia a la part de darrere i que donava al jardí posterior. Ara estem celebrant la setmana de la fruita, li va dir abans de fer sonar una campaneta. A continuació va aparéixer una

xinesa amb una sopera a les mans per servir-los el primer plat. La xica anava completament nua i caminava amb la gracilitat d'una fulla de palma acaronada per la brisa, tenia els cabells recollits en dos monyos laterals farcits d'agulles daurades d'on penjaven petites miniatures de fruites exòtiques que es balancejaven amb els seus moviments refinats, portava dos mangos tatuats sobre les mamelles i un altre de més petit brodat en una tela enganxada al borrissol del sexe. Va deixar sobre la taula un brou de peix i un somriure tropical i va marxar remenant el cul en una dansa libidinosa. Després d'aquell plat en van vindre d'altres, cadascun servit per una fruita diferent. Una blanca d'edat incerta i mirada ambigua va representar la papaia, un negre de rínxols curts i cames llargues va traure el plàtan, una gitana d'ulls penetrants i pell d'oliva va portar la guaiaba, una mulata de pits esbombats i cul prominent va exhibir el *zapote*, una nòrdica descolorida i amb la pell pigada va dur la pinya, i un adolescent amb gest tímid i veu aflautada va oferir el mamei. Al final, per servir el café, va entrar la Rosita amb tot de granets de café enganxats amb merenga sobre la seua pell fosca, li va fer una besada amb regust de rom i es va retirar amb un somriure de blancor explosiva i llavis de xocolate. Mentre prenien les copes, Don Herminio li va explicitar la seua proposta. A diferència de les altres aranyes que teixien la teranyina que embolcallava l'illa, aquell home alegre i emprendor li va fer l'oferta després d'haver-li donat a tastar la seua mercaderia. Don Herminio li va parlar d'un projecte ambiciós que pretenia escampar per les altres ciutats importants de l'illa mitja dotzena de cases d'amor, com ell les anomenava, que seguirien el model de La Rumba Caliente i que portarien noms inconfusibles: El Son Caliente, La Guaracha Caliente, El Danzón Caliente, La Conga Caliente. En aquella illa es podien trobar tants balls calents com es necessitaren. Cada casa d'amor tindria una estructura semblant a la d'aquella on ara dinaven,

amb un bar per a espectacles, una sala de ball, un restaurant especial per a combinar els dos aliments fonamentals del cos, un salonet reservat per a contemplar la mercaderia de prop i fer-ne la tria adient i un seguit d'habitacions abillades amb paraments de primera qualitat. Cada estança hauria de tindre un gran llit amb llençols de setí, un bon assortit de domassos i catifes de tonalitats adequades per a aportar-hi calidesa, una dotació variada de poltrones i tamborets, un estol de coixins repartits per terra, alguna *chaise longue* que possibilitara les innovacions necessàries per foragitar la monotonia, rams de flors en tots els racons, una banyera ampla i confortable, una bona col·lecció de quadres i tot aquell reguitzell de detalls que el mateix Josep acabava d'experimentar. La semblança entre els diferents locals resultava imprescindible perquè els clients pogueren identificar el segell de qualitat que tindria l'empresa de cases d'amor. «És bo que els clients sàpiguen on van», va explicar-li Don Herminio, «però també cal introduir canvis per evitar la monotonia i l'avoriment, crear diferències entre les cases i entre les habitacions de cada casa. Podria haver-hi un tipus d'habitació clàssica amb un gran llit central per a les trobades més tradicionals, una habitació romàntica amb un tàlem amb cobricel de gases de colors per a donar intimitat als novencells tímids i apocats, una habitació agosarada revestida d'espills estratègicament situats perquè els amants intrèpids puguen contemplar els racons més amagats del cos, una altra reservada per a aquells que comencen a notar el pes dels anys espenjollat en la seua virilitat i que hauria de tindre més profusió de quadres suggeridors, i disposar d'un bon assortit d'olis i bàlsams per a aixecar l'ànim i tonificar el cos, una altra per als jocs secrets i inconfessables fornida de les eines apropiades, i finalment una altra per a les relacions prohibides equipada amb unguents per a lubricar tots els engranatges imaginables. En totes les cambres hi hauria safates de fruita

fresca per recuperar forces, jocs de taula i llibres de poemes per als clients més cultivats que volen creure's que no van de putes o per a aquells que necessiten pair el desengany de l'últim intent, begudes espirituoses i bàlsams secrets per a mil finalitats, banyeres per a relaxar-se, sabons perfumats per a endur-se un record durador d'aquella experiència o sabons neutres per a esborrar les petjades del pecat en els hòmens casats...». Josep estava bocabadat davant d'una allau tan interminable.

—Combine vosté tots aquests elements com vulga i tindrà una col·lecció de paisatges d'allò més diferents —va reblar Don Herminio—. El secret està a conjuminar la semblança i la diferència. Quan un estranger òbriga la porta de la cambra del costat d'on ha passat la nit, pensarà que acaba d'entrar en un món completament nou.

—Un estranger? —es va estranyar Josep.

—Sí —va somriure Don Herminio—. Aquest negoci està pensat per als estrangers. La gent d'ací no necessita tant de parament per a muntar una bona femella. Ací l'amor no té res d'exòtic, pertot arreu resulta tan quotidià i tan divers com les fruites que acaba de veure.

Josep no va entendre gaire la resposta. En aquell moment encara no havia descobert el significat que algunes paraules com ara *estranger* i *amor* tenien en aquella terra. Va deixar que Don Herminio acabara de concretar la seua oferta i la traduïra en un percentatge de participació i en una xifra farcida de zeros i després va musclejar i va dir que ho veia difícil i que ho hauria de consultar amb son pare.

La consulta es va prolongar molt de temps, perquè segons Josep aquelles no eren coses que es pogueren explicar per telègraf i els vaixells que portaven les cartes tardaven unes quantes setmanes i, a més a més, una proposta com aquella no es podia boçar de sobte a un home com son pare, calia adobar el terreny

amb un seguit de missives preparatòries, de forma que durant uns quants mesos Josep va continuar visitant la Rosita, va cavalcar sobre el mateix cavall per paisatges diversos i va explorar cavitats que cada dia li semblaven diferents. A poc a poc aquell desig europeu intemperant i arrabassador es va fondre amb la calidesa amable i voluptuosa de la passió carib, les onades de neguit tempestuós es van aplacar sota l'harmonia de la mar plana, els esbufecs encrespats es van convertir en sospirs i rialles, i la urgència de la precipitació va donar pas a la tranquil·litat de les carícies. En ben poc de temps les trobades entre Josep i la Rosita van perdre vehemència i van guanyar sensualitat. Feien l'amor sobre un matalàs de perfums i ritmes tropicals i després se sumien en la serenitat calmosa de l'esgotament. A l'altra banda de la respiració compartida, l'illa sencera es diluïa en una migdiada dolça i calmada. La Rosita era una negra jove i esvelta, d'ulls vius, mirada tendra i somriure blanc i explosiu; tenia els pits fermes, les natges dures i el melic en forma de rèptil enrotllat. Josep hi jugava a descobrir animals diversos. Després de la batalla, en l'abaltiment de la treva, recorria amb la llengua els camins que travessaven el cos suau i sempre humit de la Rosita, i quan arribava al ventre s'aturava i dibuixava remolins de pessigolles i contemplava els animals que començaven a recaragolar-se sota la seua insistència. D'aquell melic misteriós brollaven iguanes somnolentes, cocodrils poderosos, serps bellugadisses, granotes juganeres i sargantanes màgiques. Al remat, la riallada explosiva de la Rosita sotraguejava les planures del ventre i espantava els animals que corrien esporuguits pels replecs de les convulsions. Després, en la intimitat de l'amor, la riallada es transformava en un somriure discret i sincer. Però, més enllà de l'exotisme de la Rosita, Josep hi va descobrir un territori de sensacions noves. Darrere de la pell caoba i els cabells arrissats i la musicalitat del somriure tropical, Josep va albirar un paisatge de lluminositat

intensa i orografia tranquil·la. L'odi que l'havia acompanyat durant tot el viatge es dissolia en la suor de la Rosita, s'assenava entre els seus braços i s'esfumava sota el vel de les migdiades. El regust de dolor i revenja, que havia aconseguit sobreviure a les ones enfurismades de la travessia oceànica, s'abaltia a hores d'ara sobre les rodonesses d'aquell cos; els records ultramarins es perdien entre els llençols dels somnis. En alguna d'aquelles migdiades que s'allargaven fins a hores intempestives, Josep, sense saber-ho, va travessar una barrera invisible que la Rosita havia dibuixat sobre el seu cos. Havien compartit tantes migdiades, que ara ja començaven a compartir somnis. Ni l'un ni l'altre parlaven gaire. Les seues converses tenien la trivialitat de les coses quotidianes i la profunditat de les paraules no pronunciades. De vegades, després de l'amor jugaven a jocs de taula, o a dir endevinalles i embarbussaments; la Rosita inventava passatemps exòtics, o mirava d'ensenyar passos de ball a Josep sobre el rerefons alegre de la música que pujava del saló en efluvis festius. Un dia va posar la mà sobre el pit adormit de Josep i va sentir un galop de cavalls desbocats, un altre dia va escoltar un neguit de paraules que s'agrumollaven sobre aquells llavis silenciosos, un altre dia va albirar una lluentor sospitosa en els ulls de l'amant i va continuar fent força per mantenir intacta la barrera que li travessava el cos. Per això va seguir inventant jocs i va dir que ja havia arribat el moment de canviar la tanda: ella també volia aprendre balls peninsulars. Va arrossegar Josep al salonet de baix, va ordenar un bolero a l'orquestrina que acompanyava les actuacions a l'escenari i li va pregar que l'ensenyara a ballar-lo. Don Herminio assistia divertit als assajos de la parella i s'interessava per la felicitat del seu futur soci i per les converses epistolars que aquest mantenia amb el pare ultramarí. Però la tàctica de la Rosita va fallar, les coses van continuar el seu curs indeturable i la seua intuïció inicial va començar a confirmar-se:

Josep havia aconseguit travessar la barrera de professionalitat que li cobria el cor. Només ell semblava no haver-se'n adonat. La seua inexperiència amatòria no havia sigut capaç de detectar cap canvi en la Rosita, ella continuava sent la mateixa au exòtica que havia brollat del cor esblavit de l'escenari i li havia adreçat una mirada sensual i picardiosa farcida de promeses. Ni tan sols va detectar l'espurna de llàgrima continguda que va aflorar en la mirada femenina quan ell li va regalar el collaret de la maragda. Tot anava vent en popa. Josep era un cavaller que visitava la seua dama en un castell amagat i secret, la maragda era una pedra màgica que protegia l'estimada quan ell no hi era, el passat i el futur es difuminaven darrere d'un present tan ple i d'una felicitat tan intensa. Fins que una vesprada el cavaller va arribar a La Rumba Caliente a l'hora habitual i va descobrir que algú muntava la seua cavalcadura. La Rosita va obrir la porta, va somriure i li va dir que estava ocupada. Tot furiós va demanar per Don Herminio i després d'una conversa amigable i de mitja botella de rom va començar a entendre el significat d'algunes paraules relacionades amb les cases d'amor. La setmana següent va tornar i va dir a Don Herminio que havia rebut carta de la península i que son pare no acceptava participar en un negoci com aquell. Don Herminio li va fer veure que potser hi cabia una altra possibilitat, perquè al capdavant son pare no tenia per què saber de veres en quina empresa invertia els diners, li va dir que la gran distància geogràfica afavoriria la futura societat i que la bondat d'un negoci només es mesurava pels diners que donava, i en acabar li va oferir la Rosita, que justament aquell dia es trobava lliure, però Josep va dir que son pare era sagrat i va rebutjar la proposta i la Rosita i es va acomiadar amb cortesia. Quan va ser al carrer, va començar a córrer fins a l'hotel. El temps li va anar just, perquè tan bon punt va entrar a l'habitació les llàgrimes li van brollar de forma descontrolada.

Va plorar per la Rosita, va plorar perquè son pare havia deixat de ser sagrat per a ell, va plorar perquè se li havia esclatat el globus de la il·lusió i, per primera volta d'ençà que havia arribat a l'Havana, es va sentir sol, buit i desorientat. Durant tot aquell temps havia anat gastant-se els diners i havia hagut de vendre les primeres joies. La bogeria de la Rosita l'havia enlairat en un núvol de sedes i domassos i l'havia fet viatjar feliç pel cel de l'Havana. Des d'allà dalt havia contemplat els carrers empedrats, els porxos càlids, les cases colonials amb finestres altes i balconades generoses, els arcs plans, els monuments patriòtics, les baranes de pedra, les portalades elegants, els patis lluminosos amb escales farcides de cossiols, les criolles passejant sota les ombrel·les obertes com una processó de pebrassos multicolors, les *mucames* vigilant criatures que jugaven per parcs i jardins, els iaïos asseguts als bancs sota l'ombra de les acàcies i les iaïes entrant a les esglésies i els senyors fent-la petar a les terrasses; des de la seua posició privilegiada havia sentit el remoreig cosmopolita dels hotels, les converses de cafés i pastisseries i els versos dels liceus artístics i de les societats culturals, i havia assistit a nits de teatre i d'òpera i de sarsueles. Però de sobte la Rosita havia obert la porta i li havia somrigut i li havia dit que ho sentia molt però que en aquell moment estava ocupada. El somriure de la Rosita havia sigut un somriure discret i sincer, com els que li adreçava en els moments més íntims. Just aleshores aquell globus s'havia desinflat i Josep havia començat a descendir als abismes més profunds de la condició humana. Havia demanat al servei de l'hotel una ampolla d'aiguardent i se l'havia trascolada tota i encara havia tingut forces i paraules per a demanar-se una garrafa de rom abans de tirar-se damunt del llit i començar la davallada. A partir d'aquell moment havia descobert una ciutat de carrerons estrets i fetors de pixums rescalfats, de vells escanyolits que es nodrien de fum i havien assolit ja la pell trencadissa del tabac

sec. Durant set dies havia perdut la noció del temps i s'havia extraviat en l'espai indefinit del fracàs. Havia recorregut els ravals farcits de xiquets mig despullats que paraven les mans esquelètiques, els carrerons de xinesos que oferien beuratges màgics i xarops miraculosos, els tenderols de gitanos que venien tot de quincalla i llegien les ratlles de la mà, els comerços dels *guajiros* acaramullats de *frijoles* i fruites i verdures i iuca i moniatos, els racons on els africans somiaven l'aldea dels avantpassats i esplantaven els esperits dolents a còpia de danses i colps de timbal, les tavernes on els antics esclaus malvivien la seua llibertat i on els antics negrers encetaven la seua decadència, els atzucacs on els brasilers bevien aiguardent i arruixaven foc sobre el cos tremolós dels endimoniats, els replanells on les bruixes venien unguents per a curar la impotència i els recambrons on les meuques guarien el desig acumulat dels mariners acabats d'arribar. El port, que mesos abans li havia semblat un paradís multicolor, a hores d'ara el va envoltar com el ventre pudent d'un monstre gegant que escopia vaixells carregats de sucre, tabac i café i s'engolia tot d'immigrants esperançats i atemorits que buscaven la fortuna de la terra promesa. Sobre l'esplanada ataquinada de carruatges i mercaderies, un formigueig humà carregat de farcells s'obria pas per camins embrollats cap als magatzems del fons i un estol de desvagats mataven el temps i les mosques a colps d'aiguardent i a glops de fum. Negres, blancs, mulats, grocs, àrabs i mestissos de totes les tonalitats, anglesos, americans, espanyols, criolls, xinesos, filipins, barreges de genealogies envitricollades, cristians, musulmans, jueus, *santeros* i espiritistes de tota mena, venedors, compradors, xarrires de fira, transportistes, capatassos, mariners i viatgers que anaven i tornaven, tot un tapís humà que bullia d'activitat frenètica. Josep s'havia endinsat pels carrerons de la rodalia amb el vestit arrugat, les sabates brutes de fem i l'alé inflammat de vapors etílics. Darrere del purgatori de l'esplanada

havia descobert la portalada de l'infern: hòmens desenfaenats que escalfaven el seu fracàs a còpia de rom, aventurers que planificaven noves aventures amb el punt de ganxo monòton de les mateixes paraules eternament repetides, borratxos instal·lats en el silenci perpetu d'algun racó, tafurs que preguntaven on era la carta que duplicaria l'aposta, embrollaires i venedors de finques inexistents, canvistes del mercat negre, mariners que volien buidar l'amor acumulat d'una llarga travessia i meuques famolenques que volien omplir la panxa i que somreien com la Rosita. Josep havia fugit com havia pogut d'aquells somriures i havia buscat exhaust l'amplària infinita de la nit i la remor humida del mar i després s'havia adormit i havia somiat que dormia sobre el llit de l'hotel. L'endemà s'havia despertat amb un regust d'enyorança untosa enganxada a la llengua, havia anat a La Rumba Caliente i havia rebutjat l'oferta de la societat de cases d'amor i l'oferta d'amor de la Rosita. Anys després María Hija, una negra que sabia llegir en les ratlles de la mà les paraules que no aconseguia desxifrar en els llibres, li diria que just en aquell moment, mentre rebutjava les generoses ofertes de Don Herminio, acabava de travessar el solc més profund del palmell de la seua vida. Josep, tanmateix, no en va ser conscient fins molt de temps després. En aquell moment només va saber que havia descobert l'infern de la condició humana i va deixar de creure's la seua pròpia mentida. Els diners se li acabaven i havia arribat l'hora de cloure aquell parèntesi de felicitat. Va guardar els vestits blancs, les sabates de pell llustrosa i la col·lecció de barrets en l'única maleta que portava i va deixar l'hotel vestit igual que havia arribat, a cavall d'un carruatge que el menaria al port. Justament aquell dia salpava un vaixell que anava cap a Marsella i que feia escala a Mallorca. Josep va preguntar el preu del bitllet i va prémer el sarronet de cuir que portava a la butxaca. Va calcular que encara li quedaven joies de sobra i es va

disposar a vendre'n les necessàries. Però quan ja havia localitzat el comprador i era a punt de materialitzar la transacció, en va haver de traure unes quantes per mostrar la qualitat de la mercaderia i aleshores la seua mà va topar dins del sarronet amb la brúixola d'or de son pare. Mentre la mirava, li va vindre al cap la paràbola del fill pròdig, però en l'últim moment va pujar al vaixell que salpava cap a Matanzas perquè va pensar que aquella paràbola no contava la vida que havia menat el fill pròdig després de la recepció festiva que el pare li havia organitzat. Es va imaginar una vida plena de retrets silenciosos, amb el cap sempre acotat davant de la bondat paterna i assetjat per aquella mirada de superior benevolència de l'altre germà complagut.

Sabia que Matanzas era una ciutat portuària on podria trobar faena i començar una nova vida sense retrets ni mentides. Quan va baixar del vaixell ja tornava a ser Josep Martí, el senyor Albiol s'havia quedat perdut pels carreres de l'Havana. Va buscar una pensió modesta regentada per un matrimoni mexicà i durant molts dies va treballar en faenes disperses. Es va llogar de bastaix i va transportar al llom sacs de café i de sucre, caixons de fruita, maços de tabac, equipatges pesats i lleugers, baguls grans i maletes refinades. I cada dia arribava a la pensió esllomat, amb l'alenuar feixuc de les bèsties rebentades i un xiulet que li pujava per la gola com si se li hagueren rovellat les frontisses de l'ànima. L'ama de la pensió, una madona de paraula fàcil i pits generosos, li adreçava un esguard commiseratiu i li repetia que aquest no és treball per a vosté, José, que ja es nota de lluny que es vosté un home refinat, i tot seguit enviava la seua filla per fer-li un fregat amb una emulsió miraculosa dels avantpassats asteques que tenia la virtut de deixar-lo com un matalàs acabat d'estovar. Encarnita era una joveçola de faccions ampul·loses i dits llargs que somreia discretament mentre li feia les fregues a l'esquena sota la vigilància distant de la mare. Que ha de buscar-se un

altre treball, José, que ja es nota que vosté és molt mascle i que va sobrat de coratge, però ningú no s'ha fet ric en aquesta terra meleïda carregant sacs de sucre. Josep guardava silenci i deixava que els dits llargs d'Encarnita li pastaren els músculs encarcerats de l'esquena i del coll fins que els notava fondre's en una mantega tèbia i s'endormiscava sota els efectes de l'emulsió miraculosa. En aquella època estava barallat amb el món i amb ell mateix. El desengany de la Rosita l'havia fet odiar el món dels vestits blancs i dels barrets i de les tertúlies de café. Pensava que no hi havia un món, sinó dos, i ell havia abandonat el primer i necessitava sentir-se aferrat al segon. Els sacs de sucre, els maços de tabac, les saques de café, els basquets de fruita, els baguls d'equipatge, tot plegat no era més que el pes del primer món sobre l'esquena del segon, la força que necessitava per a sentir-se arrelat en la seua nova ubicació.

Durant moltes setmanes va tornar a la pensió amb els músculs encarcerats pel pes i la ràbia. Deixava que Doña Encarnación li repetira la mateixa cançoneta mentre els dits llargs d'Encarnita li estovaven el matalàs empedreït de l'esquena. No perda més temps en aquesta faena de negres i de gent curta de gambals, José, vosté és un home lletrat, de ben lluny es nota això, i els diners els fan els de dalt, els amos dels negocis. A poc a poc els muscles se li van eixamplar, les cames se li van endurir i la seua esquena va assolir la consistència rocosa del pa dur i el color de la terra cremada. Del fons del pit va començar a brollar-li una picor molesta, un formigueig d'insectes diminuts que se li escampaven sota la pell. La sang rescalfada pel sol i l'odi de tant de temps va arrancar el bull sota les venes, i una nit plujosa de llamps i maregassa es va despertar amb una sensació desconeguda dormint al seu costat. Doña Encarnación va reconèixer de seguida la malaltia de l'hoste. Josep tenia els ulls enrogits, enlluminats de pampallugues daurades, el cos de tant en tant

li tremolava lleugerament i un regallet de bava li penjava per la comissura dels llavis. La dispesera va poder destriar també un neguit inconfusible en els gestos i en les paraules, com el crepitar d'una metxa encesa, aleshores va pensar que potser li havia repetit massa la cançoneta del negoci i que ja era hora de contar-li la seua història.

Pedro Vélez i Encarnación havien arribat a l'illa després de patir la febra de l'or. Acabats de casar i sense més futur que la terra dels pares i un grapat de vaques velles i famolenques, s'havien deixat arrossegar per aquella nova passa. La malaltia havia brollat a Califòrnia i s'havia escampat en onades concèntriques com una epidèmia que deixava la gent amb els ulls encesos de pampallugues daurades i un regalim de bava penjant de la juntura dels llavis. A la seua terra havia arribat a bord dels vaixells que remuntaven el Pacífic carregats de gent insomne i enquistada que avivava el seu somni col·lectiu a còpia de contarelles i que maleïa el temps perdut en les escales d'aprovisionament. En aquella època el temps havia començat a ser or, però els capitans que comandaven les embarcacions encara es negaven a pensar que la duració d'un viatge poguera traduir-se a la universalitat asèptica d'una coixinereta de pols o de palletes daurades. Aquells hòmens de pell de salmorra i ulls clars de tonalitats oceàniques sabien que un dia de bona mar podia durar un instant de son i que unes hores de temporal podien allargar-se més que un viatge sencer. Mesurar el temps en or equivalia a pensar que tota una vida cavalcant ones i esquivant huracans podia cabre damunt del balançó feble d'un trabuquet. Possiblement per això, per una mena de revenja contra la nova època que amenaçava d'enfonsar la seua vida sota la pressa de l'ambició, als capitans els agradava allargar les escales. Els vaixells anaven repuntant la

costa occidental del continent americà forçats per la llarga duració del viatge i per la càrrega més que generosa de passatgers. Els capitans havien de proveir-se constantment de carbó, d'aigua i aliments per poder continuar el trajecte. Al llarg de la costa havien anat sorgint un rosari de pobles que creixien al voltant dels ports fins aleshores desconeguts i que s'havien especialitzat en el comerç d'aprovisionament d'aquestes embarcacions. A la costa occidental de Mèxic també hi havia uns quants ports on els capitans tenien ocasió de materialitzar les seues últimes revenges abans d'arribar a Califòrnia i on els viatgers es veien forçats a matar la impaciència abandonant la nau i baixant als pobles per fornir-se dels darrers pertrets, la major part dels quals no eren més que fòtils inútils que havien vist a altres passatgers i que la seua ambició de pampallugues daurades els havia empès a considerar com a elements avantatjosos per a l'obtenció d'or. Aquestes petites incursions sobre terra ferma van ser suficients per a escampar la malaltia. En ben poc de temps l'epidèmia va travessar el país de ponent a llevant i molts hòmens van començar a passar les nits en blanc i els dies sencers amb l'esguard perdut més enllà de les últimes muntanyes. L'insomni de la nit es va confondre amb el somni perllongat del dia i de sobte els hòmens van començar a deambular inquiets d'un lloc a l'altre, buscaven alguna cosa que encara no havien perdut, caminaven en cercles com si es penediren contínuament d'un desig pecaminós que no s'aturava mai. Al ranxo on vivien Pedro Vélez i Encarnación la malaltia va arribar un dia a boqueta nit, quan el sol tot just es ponia darrere les flames refulgents de les serralades i quan ja feia uns quants anys que la vall havia deixat de ser una vall per començar a convertir-se en un desert que s'abatia implacable sobre la terra. Aleshores el sol s'havia begut ja l'aigua del rierol i la terra havia esdevingut una estora de pols on es bellugaven un grapat de vaques esquelètiques. Els animals havien deixat

de criar, la sequera els havia assecat el desig i la llavor i els havia convertit en quatre pelleriques clivellades que penjaven sobre un manoll d'ossos trencadissos. Les bèsties es gitaven exhaustes sobre la terra cremada, com un ramat de tendes de campanya abandonades. El vent del capvespre feia tremolar els parracs del coll i el ventre sobre el gemec apagat dels esquelets, i els amos, asseguts als porxos, duïen tant de temps esperant la pluja que al remat s'havien oblidat d'ells mateixos. Unes setmanes abans d'aquell capvespre fatídic, Emiliano, un veí del jove matrimoni que havia heretat d'un oncle el ranxo del costat, va sentir un crit apagat a l'estable. En arribar-hi va veure la seua dona asseguda sobre el tamboret de munyir i amb un gest d'espant paralitzat a la cara. Es va abocar al poalet que hi havia sota les mamelles de l'animal i va tornar en silenci cap al porxo. L'endemà es va aixecar i va començar a caminar d'un lloc a l'altre com si fugira de la seua pròpia ombra. Pedro Vélez el va veure deambular en cercles durant dies i dies, amb els braços penjant i l'esguard perdut més enllà de les muntanyes, i aleshores va recordar la gent que dies enrere havia travessat aquell territori amb el mateix aspecte de fantasma extraviat i escampant el somni de l'or californià. Pedro Vélez es mantenia a distància, assegut al porxo, immòbil, contemplant les evolucions circulars del seu veí a l'altra banda de la vall. Fins que aquell capvespre de sol inflammat el va veure vindre amb els ulls encesos de pampallugues daurades i un filet de bava regallant-li per la comissura dels llavis.

—Les vaques ja no fan llet—va dir-li amb veu apagada mentre li mostrava un poalet ple de pols—. Tenen les mamelles tan seques que han començat a donar terra.

Pedro Vélez va comprendre que Emiliano s'havia contagiada de la mateixa malaltia d'aquella gent que travessava el territori. Poques hores després es va adonar que també ell havia començat a notar-ne els primers símptomes. Dies més tard els dos